FRI-2G.405-1-LL-01

EXPRESSIVE POTENTIAL OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ANTHROPONYM COMPONENTS IN THE BULGARIAN LANGUAGE[1]

Assoc. Prof. Emilia Nedkova, PhD
Department of Bulgarian Language, Literature and Art,
"Angel Kanchev" University of Ruse
Phone: 082 888 437
E-mail: enedkova@uni-ruse.bg

Abstract: *The purpose of the present study is to analyse the stylistic characteristics and functions of the Bulgarian phraseological units with anthroponym components (both in general and in reference with the choice of the proper name they contain). The paper also attempts to determine the importance of these phraseologisms for the verbal communication as means with considerable expressive potential.*

Keywords: *Stylistic characteristics, Functions, Bulgarian phraseological units, Antroponym components*

ВЪВЕДЕНИЕ

Фразеологичното богатство на българския език включва един значителен пласт фразеологизми (= фразеологични единици = ФЕ), които съдържат ономастичен компонент и представляват ярки изразителни средства с националнокултурна значимост. В тях присъстват колоритни имена (на хора или географски обекти), обвързани с националната самобитност, традиции, история и култура.

Най-многобройни сред тези единици са ФЕ с компоненти антропоними, които се отличават с повишена експресивност, обусловена от включването в състава им (в повечето случаи) на разпространени (особено в миналото) звучни български собствени имена. В случая важното е, че като компоненти на ФЕ те придобиват една особена стилистична обагреност, която се превръща в част от речевата информация, мотивираща присъствието им в тях.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Ето защо целта на настоящето изследване е да се анализират стилистичните особености и функции на българските ФЕ с компонент антропоним (както в най-общ план, така и във връзка с избора на собственото име в тях), които и определят ролята им в речевата комуникация на изразителни средства с голям експресивен потенциал.

Както е известно, експресивността като важна стилистична категория има важна конотативна природа: емоционалната оценка принадлежи на субекта (говорещия или слушащия) и се основава на асоциативно-образно възприятие, което и предизвиква определено чувство или отношение (вж. Телия 1996 : 123).

Експресивността на ФЕ, от своя страна, може да се схваща в две посоки: „ те имат за цел да изразят емоция и едновременно с това да събудят емоции " (Ничева 1987 : 62). Същевременно ФЕ задоволяват естетическата потребност на човека да създава и използва образно и емоционално богати и въздействащи изрази.

Това в най-голяма степен важи за анализираните ФЕ с антропонимен компонент, които представят различни типове експресивност.

[1] Докладът е представен в секция „Езикознание и литературознание" на научната конференция на РУ на 28 октомври 2017 с оригинално заглавие на български език: Експресивният потенциал на българските фразеологизми с компоненти антропоними.

1. В едни случаи тя кореспондира преди всичко с **образа,** заложен в тях, а следователно и с избора на съответния антропоним и произтичащото в резултат значение (вж. Вътов 1995 : 365). То, от своя страна, може да е свързано:

1.1. със създаването на **интензивност на означеното** и да се проявява в:

- **голяма степен:**

Начумерил се като Баба Марта ` много се начумерил `

- **ниска степен:**

Всичко Мара втасала ` употребява се, когато някой върши нещо ненужно, а важни неща не са му в ред `.

1.2. **с утвърждаването** или **отричането на означеното:**

Знае Кольо де зимуват раците ` за хитър човек `

За Мирча вила няма ` диал. за човек, който само привидно иска да помогне `.

1.3. В други случаи експресивността при анализираните ФЕ е породена от **начина, по който се постига значението,** когато в значението е налице противоречие между действителност и използван образ чрез:

- **парадоксалност:**

Облякъл се Илия (Алия), погледнал се пак в тия` употребява се, за да се подчертае, че не е станала промяна `

Още Петко (Иванчо) нероден и шапка му шият ` употребява се, когато предварително се правят планове за нещо, което не е сигурно дали ще се осъществи `

- **хиперболизиране:**

Дето има сбор, там и гол Хасан ` употребява се, когато някой иска да изтъкне, че няма да се дели от другите `.

1.4. Силната експресивност на ФЕ с антропонимен компонент се свързва и с тяхната образност, която може да бъде **постигната по различен път:**

- **метафоричен:**

сърдитко Петко < празна му торбичка > ` казва се за човек, който непрекъснато се сърди за нещо `

Жива книга, бачо Начо (Добре) ` *диал.* за някой, който умее много добре да говори `

- **метонимичен:**

Кюра и Мара ` всички без изключение`

- **чрез сравнение:**

като Костадин и Миладин ` неразделни приятели`

Водим се като Хинко и Доньо ` неразделни сме `.

2. Както се вижда от примерите по-горе, устойчивите сравнения притежават особена образност, тъй като може би в най-значителна степен са присъщи на конкретното мислене на народа. Те отразяват богатата му асоциативност, като същевременно дават израз и на неговия светоглед, морални норми и оценки.

Характерна е и образността на поговорките (вид ФЕ от преходен тип – ПФЕ), които представляват изрази със съзнателно търсена експресия. Те имат фолклорно начало и следователно ярко изразена национална специфика.

Например:

барабар Петко с мъжете ` употребява се, когато някой се заема да извърши нещо с другите, без да е по силата му `

майстор Гиго (Груйо) ` за човек, на когото не му спори в работата` и др.

Безспорно за образната изразителност във всички случаи важна значимост придобива изборът на собственото име, което най-често има традиционна употреба. Макар че според някои автори (вж. Михайлова 2008 : 133) тези имена съществуват само формално и не могат да се индентифицират с конкретни лица, в езиковото съзнание на българина те са свързани с конкретни представи – най-често с пейоративното значение.

3. Експресивността на редица ФЕ с антропонимен компонент се засилва от употребата на различни похвати за постигане на **строежна изразителност** (вж. Чизмаров 1982 : 197 – 228).

3.1. Тя се свързва със структурното им своеобразие, което от една страна, е способствало за тяхната фразеологизация, а от друга – съдейства за повишаване на експресивността им. Такива похвати са:

- **повторението:**
  Посвали, Манго, посвали диал.` казва се на човек*, к*ойто прекалява *с* лъжите`
- **синтактичният паралелизъм:**
  Облякъл се Илия, погледнал се пак в тия` обяснено по-горе`
- **инверсията:**
  Мара подробната ` любопитен човек `
- **римата или други звукови ефекти:**
  даскал Праскал ` бърборко`
  Еня баба за дяда Еня ` *диал.* за някого, който нехае за нещо`
- **съкращаването:**
  Трянка – флянка, баба Станка ` глупости, безсмислици`

Те създават определена ритмичност, която придава на ФЕ допълнителен експресивен заряд.

3.2. Особен интерес представляват и ФЕ, съдържащи оказионален антропоним, създаден на основата на езиковата игра или чрез фонетично сходство.

Например:

Да не дойдат Пухо и Рево
Ще дойде Тодора Боева ` казва се на дете, което не слуша `.

Аналогичен похват е налице и при жаргонните ФЕ:

Курт Дремлер ` за човек, който обича да подремва`
Ампе Чуков ` човек, който все нещо не е разбрал`
Перко Наумов ` луд човек` и др.

4. Експресивността на ФЕ с компоненти антропоними се свързва и с тяхната **стилова специализация** – разговорни, диалектни, книжни.

4.1. Прави впечатление, че преобладаващият брой ексцерпирани ФЕ имат разговорен или диалектен характер:

Например:

Длъжен съм на Михаля ` луд съм `
мазна Гана ` подмазвач`
женски Райо / Дойно `*диал.* за мъж, който се меси в женски работи`
Друга не родила, освен Мара – Васила `*диал.* за жена, която постоянно изтъква собственото си дете` и др.

4.2. Книжен характер пък имат някои ФЕ, водещи началото си от библейски или антични митове и легенди. Съответно и имената, които се съдържат в тях, способстват за една друга образност – вече с общокултурна значимост.

Например:

От Адам и Ева ` от много отдавна`
В обятията на Морфея съм ` спя`.

5. Не на последно място експресивността на анализираните ФЕ като по-широко понятие включва в себе си емоционалната окраска на тези ФЕ, т.е. способността им да разкрият психологическото състояние на говорещия, неговото отношение към обекта на речта. Същевременно те изпълняват оценъчна или характеризираща роля.

Прави впечатление, че експресивният им спектър е твърде широк и се отличава с:

- **подиграателност:**
  Генко Гинкин ` за мъж, който се съобразява и подчинява на жена си `
  женски Райо
  мъжка Гана ` обяснени по-горе`
- **ироничност:**
  Всичко Мара втасала
  барабар Петко с мъжете обяснени по-горе

Всичко завършва чичо Мито ` казва се на човек, който много се хвали, а свършва нищо до края`

- **шеговитост:**

Да не дойдат Пухо и Рево

Ще дойде Тодора Боева ` обяснени по-горе`

- **грубост:**

Гледай си, Гано, Бъдния вечер ` казва се на жена, която се меси в мъжки работи`

- **неодобрителност:**

*деветоумна Мар*а ` жена с непостоянен характер`

бербат Мара ` нечистоплътен човек `.

В редки случаи е налице **вулгарност.**

Стисни ма, лельо Радке, да пръдна ` когато някой много се превзема `

а **риторичност** откриваме в посочените по-горе ФЕ с книжен характер.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

И така, в заключение може да се обобщи, че българските ФЕ с антропонимен компонент притежават значителен експресивен потенциал, което се обуславя от следните обстоятелства:

1. Експресивността им произтича както от образа, заложен в тях и свързан с избора на съответните имена (най-често разпространени в миналото колоритни български собствени имена), така и в резултат на полученото значение.
2. В някои случаи тя се засилва от употребата на различни похвати за образна изразителност – повторение, инверсия, синтактичен паралелизъм, съкращаване, езикова игра или фонетично сходство.
3. Експресивността на изследваните ФЕ е свързана и с тяхната стилова специализация, като преобладаващи са разговорните и диалектните ФЕ.
4. Експресивният им спектър е твърде широк и включва разнообразна оценъчност - неодобрителна, иронична, шеговита, подигравателна и др.

Всичко това прави българските ФЕ с компоненти антропоними образно и емоционално богати и въздействащи изразни средства с националнокултурна значимост.

Ексцерпирани източници:

Фразеологичен речник на българския език. К. Ничева, С. Спасова – Михайлова, Кр. Чолакова. т. I/II София, 1974/1975.

Речник на българския жаргон. Г. Армянов. София, 1993/2001.

REFERENCES

Vatov, V., (1995). Fonetika I leksikologiya na balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo. (***Оригинално заглавие***: *Вътов, В.,* 1995. *Фонетика и лексикология на българския език. Велико Търново*.)

Mihajlova, D., (2008). Izsledvaniya po frazeologiya, leksikologiya i leksikografiya. Sofia. (***Оригинално заглавие:*** Михайлова, Д., 2008. *Статус и функция на българските фразеологизми с ономастичен компонент В: Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография в памет на проф. дфн. Кети Анкова- Ничева. София.)*

Nicheva, K. (1987). Balgarska fraszeologiya. Sofia. (***Оригинално заглавие****: Ничева, К., 1987, Българска фразеология. София.*)

Telia, V. N. (1996). Russkaya frazeologiya. Moskva. (***Оригинално заглавие****:Телия, В. Н. 1996. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект. Москва.*)

Chizmarov, D., (1982). Stilistika na savremenniya balgarski ezik. Sofia. (***Оригинално заглавие****:Чизмаров, Д.* 1982. *Стилистика на съвременния български език. София.*)